

8. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi

Bildiriler Kitabı - IV

*(Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler -
Sosyal Politikalar - Sosyoloji - Tarih)*

24 - 27 Nisan 2019, Malatya

İstanbul, 2020

ilem
İlmi Etüdler Derneği

İNÖNÜ
ÜNİVERSİTESİ

İLMİ ETÜDLER DERNEĞİ (İLEM)

Adres: Aziz Mahmut Hüdayi Mah., Türbe Kapısı Sok., No:13, 34672 Üsküdar, İstanbul/Türkiye
Telefon: +90 (216) 310 43 18 • Fax: +90 (216) 310 43 18 • E-Posta: bilgi@ilem.org.tr

Editörler

Burak Yuvalı
Taha Eğri

Tashih

Mehmet Beydemir
Meryem Beyza Gümüüşsoy

Tasarım ve Uygulama

Abdullah Fuad Kılınçlı

ISBN: 978-605-7824-08-0 (TK) 978-605-7824-12-7

Düzenleyen Kurumlar

İlmi Etüdler Derneği | İnönü Üniversitesi

Onur Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Kızılay, İnönü Üniversitesi Rektörü
Dr. Süleyman Güder, İlmi Etüdler Derneği (İLEM) Yönetim Kurulu Başkanı

Düzenleme Kurulu*

Taha Eğri, Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi (Başkan) | Abdulkadir Macit, Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi | Burak Yuvalı, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi | Esra Çifci, Marmara Üniversitesi | Gökhan Tuncel, Doç. Dr., İnönü Üniversitesi | İbrahim Halil Üçer, Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi | İlhan Erdem, Doç. Dr, İnönü Üniversitesi | Mehmet Yıldırım, İlmi Etüdler Derneği (İLEM) | Rahile Kızılkaya Yılmaz, Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi

Sekreteryası

Burak Yuvalı, İlmi Etüdler Derneği

*İsme göre alfabetik sırada

Bir Jön Türk Aydınını Mizancı Murad Bey'in Siyasi Fikirlerinin İncelenmesi Mizan Gazetesi ve İttihat Terakki'nin Fikirsel Altyapısı

Emre Karakaya*

Öz: Mizancı Murad Bey Dağıstan'da doğmuş, eğitim hayatının büyük kısmını Rusya'da geçirmiş daha sonra İstanbul'a gelmiştir. Mizancı Murad Bey Osmanlı Devleti'nde çeşitli memuriyet ve öğretmenlik hayatından sonra, adı ile müsemma olan "Mizan" gazetesini çıkarmıştır. Mizan gazetesi kapatıldıktan sonra yurtdışına çıkmış, Jön Türklere katılmış ve daha sonra Mısır'a gitmiştir. Mısır'da Mizan gazetesini tekrar çıkarmış ve burada gerçek ününe kavuşmuştur. Paris'te bir ara Jön Türkler'in başına geçen Murad Bey istediği ortamı yakalayamamış ve İstanbul'a geri dönmüştür. Mizancı Murad Bey Mizan gazetesinde siyasi fikirlerini İslami alt yapıya oturtmuş ve bunun üzerinden yazılarını yazmıştır. Çeşitli alanlarda düşüncelerini ortaya koyan Murad Bey'in fikirleri İttihat ve Terakki cemiyetini etkilemiş ve Osmanlı Aydın zümresi içerisinde kayda değer bir yer işgal etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mizancı Murad Bey, Mizan Gazetesi, Jön Türkler, Siyasi Tarih, İslamcılık

Giriş

Türk Siyasi hayatın önemli bir safhasını oluşturan Jön Türk hareketi ve İttihat Terakki cemiyeti son dönem Osmanlı Devleti'nin siyasi hayatında kayda değer etkiler bırakmıştır. Jön Türkleri ve İttihat Terakki cemiyetinin her bir ferdi ne kadar tahlil edilse de muhakkak eksik yanları kalmaktadır. Jön Türkler, Osmanlı devletinin siyasi hayatını şekillendirdikleri gibi, sanat ve edebiyat alanında da önemli eserler vermişlerdir. Siyasi fikirlerini incelemeye çalıştığımız Jön Türkler'den Mizancı Murad Bey'de siyasi fikirlerini aktarmaya çalıştığı *Mizan* gazetesinden başka, romanlar yazmış ve Türk tarihi için de önemli bir eser ortaya çıkarmıştır. Dağıstan'da doğan Mizancı Murad Bey İstanbul'a geldiği zaman tam da istediği gibi bir ortam bulmuş, Rusya'da gördüğü, okuduğu, kafasında kurduğu ütopyik ve hayalperest

* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Doktora Öğrencisi.
İletişim: emrekrky@hotmail.com

düşüncelerini ortaya koymak için oldukça çaba sarf etmiştir. Murad Bey Türk siyasi hayatının gayet karışık bir devresinde siyasi fikirlerini ortaya koyduğu için araştırılması gereken önemli şahsiyetlerdendir. Osmanlı devletinin son döneminde gelen siyasi başarısızlıklar ve toprak kayıpları yüzünden Murad Bey, mizacına uygun olarak devleti kurtarma fikri kendinde belirmiş ve bunun için uğraşlar vermiştir. Osmanlı'nın son döneminde Osmanlı aydınları içerisinde siyasi fikirlerin ne kadar karmaşıklaştığını ve birbirlerinden ayrıldığını görmekteyiz. Bu karmaşıklığı çözmek için çalışmamızda Mizancı Murad Bey'in siyasi fikirleri araştırılmış ve bazı Jön Türk ileri gelenleri ile karşılaştırılmalar yapılmaya çalışılmıştır. Murad Beyin siyasi fikirlerine ve İttihat Terakki cemiyetine etki ettiği fikirleri incelemeyen önce Murad Bey'in hayatına yer verilmiş ve böylece Murad Bey'in fikirlerinin anlaşılmasında daha yararlı olacağı düşünülmüştür. Murad Bey'in doğup büyüdüğü ve içine girdiği çevrelerin etkisi dolayısıyla fikirlerinin oluşmuş olduğu etki alanı incelenmiştir.

Mizancı Murad Bey'in Hayatına Bir Bakış

Mizancı Mehmet Murad Bey, 1854 yılında Dağıstan'ın Dargu Cumhuriyeti kısmında Huraki kasabasında doğmuştur. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarına dair elimizde fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Hayatının bu devresini yayınladığı hatıralarından öğrenmekteyiz. Hayatının sonuna kadar savunduğu fikirleri büyük ihtimalle çocukluğunun geçtiği coğrafyaya bağlı olarak şahsiyetinin teşekkül ettiği çocukluk yıllarından ona sirayet etmiştir. Yaşadığı bu çevrenin sonraki yıllara kadar uzanan tesirlerinden biri de bulunduğu coğrafyada Osmanlı, İran ve Rusya nüfuzunun orada bulunması ve bu coğrafyada onları temsil eden partilerin bulunmasıdır (Emil, 2009, s. 4-5).

Murad Bey'in ailesi hakkında ise kendi anlattıklarından başka bir bilgi bulunmamaktadır. Ailesinin birkaç nesildir kadılık yaptığı ve babasının da kadılık yaptığını biliyoruz. Yine Murad Bey'in hatıralarından bildiğimize göre Murad Bey'in babası Dağıstan istiklali için Ruslarla çarpışan Hacı Murad'ın idaresinde savaşmış ve Hacı Murad'ın hazin akıbeti sebebiyle Murad Bey'e bu ismi verildiğini biliyoruz. Murad Bey'in ilk çocukluk yıllarında da çok zeki olduğu, arkadaşları arasından sıyrılan geleceği parlak biri olarak etrafında öne çıkmıştır. Arkadaşlarının bir senede geçemediği dersleri o bir ayda ezberlemiştir. Bu yüzden halasının kocası olan hocası ona hocalık edemeyeceğini söylemiş ve onu İstanbul'a gitmeyi teşvik etmiştir. O günlerden sonra Murad Bey de bir İstanbul'a gitme tahayyülü olduğunu görülmektedir (Emil, 2009, s. 9-10).

Murad Bey'in ikinci çocukluk dediği yıllar Timurhan Şura yıllarıdır. Bu yıllarda hiç istememesine rağmen bir Rus rüştiyesine yazılmak zorunda kalmıştır. Hiç sevmediği Ruslarla iç içedir. Murad Bey bu okulda da kendini gösterir sınıflarına geç başlamasına rağmen okulu birinci bitirir. Murad Bey daha sonra İstavropol'a gelir, buradaki lise hayatında yine başarılıdır. Bu

başarılarından dolayı ona kütüphane muhafızlığı verilir artık bol bol okumaya imkânı olmuştur. Murad Bey hafta sonları da kahvelerde gazete ve dergiler okumaktadır. Murad Bey lise yıllarında da kendini gösterir ve oradaki Müslüman çocuklarının liderliğini ve vekillliğini üstlenmiştir. İstavropol Lisesi'nden mezun olmadan önce İstanbul'a gitmeyi kafasına iyice koymuştur. Bu İstanbul meselesi onun için büyük bir hicrettir. Ancak İstanbul'da ne yapacağına karar veremez. Asıl isteği devlet yönetiminde olmaktır. İstanbul'da iâşe için tıp mesleğini yapmaya karar vermiştir. Ancak çok sevdiği arkadaşı Haydar Bey öldükten sonra tıp tahsili düşüncesini bırakır ve İstanbul'a gitmeye kesin olarak karar verir (Emil, 2009, s. 11-13). Murad Bey'in İstanbul'a hicret edişinin arkasında birkaç sebep vardır. Bunlardan bir tanesi Dağıstan'ı yani Kafkas halklarını kasıp kavuran Rus istilasıdır. O zamana kadar yöneticileri Müslüman olmuş beldelerde yaşayan Kafkas halkları bittabi Rus istilasını kabul etmekte zorlanıyorlar ve dünyanın her tarafındaki Müslümanlarında zihinlerinde yer etmiş bulunan Osmanlı devletinin büyüklüğü ve sığınılacak bir liman olması hasebiyle Osmanlıya hicret etme düşüncesidir. Bir diğer sebep ise Murad Bey'in çocukluk yıllarından gelmektedir. Murad Bey'in çocukluk yıllarında devamlı etrafında İstanbul isminin zikredilmesi ve hocasının da ona seni en iyi okutacak müderrislerin İstanbul'da bulunduğunu söylemesi Murad Bey'in aklının daha o yıllarda çelindiğini bize göstermektedir. İstanbul'a hicret fikri asıl İstavropol Lisesi yıllarında tam bir kesinlik kazanmıştır (Emil, 2009, s. 34).

Murad Bey çok zor şartlar altında Batum üzerinden İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a gelmeyi çok arzu eden bir genç olarak Murad Bey bir romanında şu satırlara rastlıyoruz. *'Ah İstanbul'a gelmek, Merkez-i Saltanatı Osmaniye, Makam-ı hilafeti İslamiyye bulunan İstanbul'a kavuşmak'* diye sanki yaşadığı o arzuyu romanındaki kahramanına söyletmiştir. Murad Bey İstanbul'a ilk geldiği zaman Mithat Bey ile görüşmüştür. Sonra da Sadrazam Esat Paşa ile görüşmüştür. Murad Bey daha o yıllarda Osmanlı Devleti'nde mevki sahibi olma yolunda ilk adımını atmıştır. Hariciyede matbuat kalemine girmiştir. Sonra Dağıstanlı hemşerisi Nazır Şirvanzade'nin konağına yerleşir. Şirvanzade'nin ölümünden sonra kendisi için âdeta yeni bir hayat başlamış olur. Bu zamanda artık Murad Bey'in Osmanlı Devleti hakkında fikirlerinin oturduğunu söyleyebiliriz. Murad Bey'in İstanbul'da ilk çevresi, nadir bir talih eseri olarak Osmanlı yüksek bürokrasisini teşkil eden şahsiyetlerden kuruludur. O, payitahtta rejimi değiştirecek hadiseleri hazırlayan devlet adamlarının daha ilk günden içindedir (Abdullah, 1952, s. 31). Murad Bey girdiği devlet dairelerinde gördüğü rüşvet, yolsuzluk gibi olaylara şahit olunca bunları daha sonra yazılarında kullanacak ve önlenmesi konusunda bazı fikirleri ortaya koyacaktır. Devlet idaresinde elitist yaklaşım düşüncesi bunlardan biridir.

Murad Bey devlet memuriyetinden biraz sıkılır, her zaman heyecan arayan birisi olarak ve devlet memurluğundaki yolsuzluklar onu mülkiyede hocalığa itmştir. Böylece geniş die mağlara istediği gibi fikirlerini aşılamak, iktibas etmiş olduğu fikirleri birilerine öğretme

fırsatını yakalamıştır. Murad Bey'in daha o yıllarda bazı gazetelerde politika ve dış siyaset ile ilgili yazıları yayınlanmaya başlamıştır. Murad Bey hocalık yıllarında talebelerinden ve okuldaki çevresinden birçok iltifata mazhar olmuş onun hocalıktaki mahareti hakkında önemli kişiler hatıralarında ondan bahsetmiştir (Emil, 2009, s. 58). Mekteb-i mülkiyede tarih hocalığı yapması Murad Bey'in ününe kavuşmasına yardımcı olmuştur. Rıza Tevfik onun ders verişini şöyle tarif eder:

Ben Mekteb-i Mülkiye'de iken yani 1888-1890 senelerinde Ziya Paşaların, Namık Kemal-lerin, Abdülhak Hamitlerin, bir kitabı hatta bir beyiti bizim vicdanımızda kıyametler koparırdı. Bize Murad Bey tarih dersi verir ve hiç kimseden sakınmayarak Fransız Devrimi liderlerini oynayarak devrim sahnelerini sergilerdi (Emil, 2009, s. 62).

Murad Bey Mekteb-i Mülkiye'deki tarih hocalığının yanında ek olarak bazı devlet memurlukları almıştır. Daha sonra Murad Bey kendisine asıl unvanı veren *Mizan* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. O zamanda gazete çıkarmak bir hayli zor olmasına rağmen Murad Bey'e izin çıkmıştır. Murad Bey'e gazete çıkarma izni Osmanlı efkâr-ı umumiyesinde hayretle karşılanmıştır. Ancak *Mizan* gazetesinin sık sık sansüre uğramasından dolayı Murad Bey'de *Mizan*'ı dışarı da çıkarmak yönünde düşünceler oluşmuştur. Bu arada Duyun-u Umumiye komisere liği görevi kendisine verilmiştir. II. Abdülhamid'in teveccühünü kazanan gazete eleştiri dozunu giderek arttırınca sansür tarafından zaman zaman kapatılmıştır. 1891'de dört yıl kadar görev yapacağı Duyun-u Umumiye memurluğuna getirilmiştir. İkinci rütbeden Mecîdî Nişanı ve altın liyakat madalyasıyla taltif edilmiş, bu memuriyette millî menfaatleri gözetken haysiyetli ve tavizsiz bir tutum izlemiştir. Memleketin içine düştüğü siyasi, iktisadi ve içtimai felaketlerden kurtulabilmesi için çoğu Mekteb-i Mülkiye'den talebesi olan genç nesil onun kendilerine rehber olmasını istiyordu. Bu amaçla hazırladığı bir reform lahiyası II. Abdülhamid tarafından ilgi görmeyince, yönetimle arası açıldı. Duyun-u Umumiye'den tanıdığı bir kısım Batılıların da teşvik ve telkinleriyle düşüncelerini rahatça dile getirebilmek için Avrupa'ya kaçmayı planladı (Uçman, *DİA*, 1988, s. 214-216).

Murad Bey padişahın huzuruna çıkmayı çok arzu etmiş ve bir süre sonra da padişahın huzuruna çıkmıştır. O zamana kadar kafasında tasavvur ettiği padişah (II. Abdülhamit) hakkındaki düşüncelerinden feragat etmiş. Padişahın ne kadar ileri görüşlü, demokratik bir insan olduğunu anlamıştır. Görüşmeden çıktıktan sonra etrafındakilere devamlı padişahı yanlış tanıdığımızı onun güvenilir, naif bir insan olduğunu anlatmıştır. Fakat ikinci defa görüşmek istemiş ve istediği cevabı alamamıştır. Bunun üzerine Avrupa'ya gitmeye karar vermiş ve Sivastopol üzerinden Viyana'ya oradan da Paris'e Jön Türklerin yanına gelmiştir.

Paris'e gittiği vakit İttihat ve Terakki reisi Ahmet Rıza, Murad Bey'i İstanbul hükümetinin casusu sandığından ona ilk başlarda soğuk davranmış, ancak Murad Bey'in bazı risalelerindeki Yıldız Sarayı'na karşı yaptığı eleştirilerini okuduktan sonra bu düşüncesinden vazgeçmiştir

(Abdullah, 1952, s. 80). Murad bey daha sonra Londra'ya geçmiş sonrasında düşüncelerini daha iyi anlatacağı ve *Mizan*'ı çıkarabileceğı yer olan Mısır'a gitmiştir. Mısır'da ünü oldukça artan Murad Bey'in çeşitli baskılar sonucu Mısır'dan ayrılıp tekrar Paris'e gittiğini görüyoruz. Paris'te İttihat ve Terakki'nin başına geçer. Ancak İttihat ve Terakki arasında ihtilaflar iyice ayyuka çıkmıştır. Bu yüzden cemiyetin merkezini bir ara Cenevre'ye taşımışlar sonra yine Paris'e geri gelmişlerdir. Sonrasında Murad Bey'in İstanbul'a geri döndüğünü görüyoruz. Uzun süren sessizlikten sonra II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle Murad Bey İttihat ve Terakki Cemiyetine tekrar girmek istese de cemiyet tarafından ret cevabı alır. Bunun üzerine Murad Bey cemiyete karşı hasmane tutum içerisinde *Mizan*'da yazılarına devam etmiştir. Ancak cemiyetle arası açılan Murad Bey kendisini Rodos'ta sürgünde bulur. Sürgünden sonra hastalıkla uğraşan Murad Bey I. Dünya Savaşı yıllarında da yayın yapmaya devam etmiş, 15 Nisan 1917 tarihinde vefat etmiştir.

Mizancı Murad Bey bu arada ünlü tarihi olan altı ciltlik Osmanlı Tarihi'ni yayınlamıştır. Bu kitap alışlagelmiş tarih anlayışını eleştiren, ortadan kaldıran kitaptır. Tarihi olaylar zincirini hikâye şeklinde açıklayanlar için sarsıcı bir yaklaşım getirmiştir. İnsanlık tarihini özgürlük tarihi şeklinde ele almıştır (Çavdar, 1998, s. 70). Çalışmaya, Mizancı'nın tarihin tanımı, faydası ve dünya tarihini nasıl dönemlendirdiğiyle ilgili açıklamalarla başlanmış, yazarın Yunan ve Roma hâkimiyetinde geçen İlkçağ tasviri ortaya konulmuştur. Sonrasında Ortaçağ tasvirine ilişkin İslam medeniyetine vurgusu, Avrupa'nın ilerlemesinin yaratan koşullara ilişkin görüşleri, Avrupa'nın ve dünyanın dönüşümü hangi olaylarda veya gelişmelerde aradığı, Avrupa medeniyetine dair eleştirileri ve çağdaş dünyaya yönelik durum tespitleri eşliğinde tasvirleri ele alınmıştır. Mizancı'nın, geleneksel Osmanlı dünya tarihçiliğinin dar bakış açısından sıyrılıp gözlerini bütünsel çerçeveye çevirdiği ve daha geniş analizler peşinde olduğu anlaşılmaktadır (Yıldız, 2012, s. 117). Mizancı Murad Bey Avrupa'nın nasıl olup da böylesi hızlı bir ilerleme sürecine girdiğini, ilerlemeyi sağlayan temelleri geniş boyutlarıyla analiz etmeye çalışmış, Avrupa'yı onların iç dinamikleriyle tanımaya ve tanıtmaya çalışmıştır. Eserin bütünü göze alındığında Avrupa tarihi odaklı bir anlatımın söz konusu olduğu görülmektedir. Bunun nedenleri arasında dünya tarihinin Batılı kaynaklardan okunması da vardır ve böyle bir anlayış Avrupa merkezci tarih kurgusuna ait bazı söylemlerin de esere yansımalarına neden olmuştur (Yıldız, 2012, s. 130).

Murad Bey'in Siyasi Fikirlerinin İncelenmesi, Jön Türkler ile olan Münasebetleri

Mizancı Murad Bey gibi siyasi fikirlerinin incelenmesi, bir hayli zor olan, bazen dönemin şartlarına göre bazen de yetmişmiş buldukları çevreye göre fikirleri değişen zamanın aydın zümresinin fikirlerinin incelenmesi, yazmış oldukları yazılara, katılmış oldukları cemiyetlere

ve zamanın bürokrasi çevresinde bırakmış oldukları intibaha bakılarak anlaşılmaya çalışılır. Aradan geçen uzun dönemden sonra siyasi fikirlerin anlaşılması her dönemde farklı şekillerde de anlaşılabilir. Bu yüzden Murad Bey'in fikirleri belki Jön Türk camiasında anlaşıldığı kadarıyla ele almak doğru olacaktır.

Jön Türklerin, Mizancı Murad Bey ile ilgilenmesi 1894 yıllarına rastlamıştır. Bu tarihlerde Jön Türklerin yeni oluşumları devamlı hükümet tarafından takibat altındadır. Mizancı Murad Bey cemiyeti takdir etmekle birlikte asıl istediği Jön Türklerle bir arada olup onların bir danışmanı gibi davranmak bu arada sarayla münasebetlerini devam ettirmektir. Ancak Murad Bey'in saraydan istediği desteği alamaması onu Jön Türklerin içine dâhil etmiş, hatta Jön Türklerin reisi olma arzusu içine sokmuştur (Hanioğlu, 1992, s. 184). Mizancı Murad Bey Ahmet Rıza Bey'in pozitivist düşüncelerine karşın onun da İslamcı düşünceleri vardır. Böylece Jön Türkler arasında İslamcı görüşte yayılmaya başlamıştır (Hanioğlu, 1992, s. 189). İslamcı görüşün, Jön Türkler arasında daha çok ulema tarafında da yayıldığını söyleyebiliriz. İlk Jön Türk oluşumundan sonra ulemadan da katılımların olduğu görüyoruz. Bu bakımdan Jön Türk hareketine katılımlar çoğaldıkça değişik ve farklı düşüncelerin birleştiği, harmanlaştığı bir düşünce platformu olduğu söylenebilir. Murad Bey'in İslamcı düşüncelerini yanında liberal görüşleri de vardır. Murad Bey Jön Türk hareketinin içinde kendisini biraz da denge unsuru olarak görüyor ve yazılarını ona göre yazıyordu. Murad Bey görüşlerinde yabancı müdahalesini destekliyor ve Osmanlı devletinin sorunlarının çözümünü siyasi olarak halledilebileceğini savunuyordu (Hanioğlu, 1992, s. 191). Murad Bey'in çıkarmış olduğu *Mizan* gazetesinin Ahmet Rıza Bey'in çıkardığı *Meşveret* ile birlikte Osmanlı'nın her tarafında açılmaya başlayan İttihat ve Terakki Cemiyetlerinde beraber okunması Murad Bey'in fikirlerinin cemiyet içindeki önemini göstermektedir.

Jön Türklerin içinde gelişen az sayıdaki İslami hassasiyet sahipleri, Jön Türklük hareketinin belirleyicileri değil, kendilerine zaman zaman duyulan ihtiyaç sebebiyle hareketin yan unsuru olarak görülmüştür. Hatta muhafazakâr kimliğiyle bilinen Mizancı Murad Bey'in çok kısa bir süre de olsa Jön Türk liderliği yapmış olması da bu bağlamda bir anlam ifade etmektedir. Çünkü Jön Türklerin faaliyete başladıkları ve kuruluş senesi kabul edilen 1889'dan Meşrutiyet'in ilan tarihi olan 1908'e kadar Mizancı Murad Bey'in toplam faaliyet süresi iki seneden azdır. Kasım 1895'te yurtdışına kaçan Mizancı Murad Bey, Ağustos 1897'de Osmanlı temsilcisi Ahmed Celeddin Paşa ile anlaşmış, muhalefete son vermeyi ve yurda dönmeyi kabul etmiştir. Jön Türklerin büyük çoğunluğu nazarında Mizancı Murad Bey hain değilse bile dönek ve işbirlikçi olarak görülmüştür (Küçükılınç, 1997, s. 20).

Murad Bey Mısır'a geldiği zaman Ahmet Rıza'dan tamamen bağımsız olmak istiyordu. Bu yüzden Mısır'da çıkardığı *Mizan*'da çok ilginç bir program yayına sürmüştür. Bu yayın birincisi yurt içine diğerinin de Avrupa kamuoyuna olması bakımından dikkat çekicidir. Görü-

nürde var olduğu zannedilen cemiyet içerisindeki birliğin olmadığını anlamaktayız. Murad Bey'in Mısır'da yayınladığı düşüncelerinde İslamiyet'in kurtarılması gerektiği, sorunların yalnızca Osmanlı'da olmadığı tezini vurgulamaktadır. Murad Bey'in *Mizan*'ının o zamanlara da asıl resmi dergi olan *Meşveret*'ten daha çok okunduğunu görüyoruz (Hanioglu, 1992, s. 20). *Mizan*'ın o zamanda bıraktığı etki Murad Bey'in fikirlerinin yayılması açısından oldukça önemlidir. Murad Bey yine Mısır'da Osmanlı yöneticilerine gönderdiği mektuplarla onları etkileyerek devlet yönetimi mekanizmasını değiştirme fikrini savunduğunu görmekteyiz. Murad Bey'in Mısır'a gelmesi cemiyetin İslami nitelikler kazanmasını sağladığı gibi cemiyetin İslamcı tarafını temsil edenler içinde bir ümit olmuştur. Tabii ki o günlerdeki Jön Türklerin İslamcı olarak nitelendiğimiz şahısların tefekkür nazariyesi şimdiki İslamcı camia ile bir tutulamaz. Mizancı Murad ve İslamcı tabir edilen kesim, Ahmet Rıza'nın pozitivist yaklaşımı karşısında İslamiyet'i, fikirlerinin ana kaynağı olarak görüş bildirmelerinden kaçınmaz. Murad Bey Mısır'daki düşünceleri büyük ihtimal ki Mısır'daki ortamdan etkilenerek söylemiştir. Murad Bey'in Mısır'daki çalışmaları Jön Türkler tarafından eleştirilere uğramıştır. Bu eleştiriler şunlardır. Murad Bey'in reformların sağlanabilmesi için Avrupa ülkelerinden yardım almak, anayasanın yürürlüğe konmasının yeterli bir çözüm olmaması, halkın ilikliği nedeniyle devrimlere katılmayacak olması eleştirilere uğramıştır (Çavdar, 2002, s. 62). Ahmet Rıza Bey'de gördüğümüz elitçi yaklaşımı Murad Bey'de de görmekteyiz.

Murad Bey, fikirlerinin meşru bir zemine oturabilmesinin ancak dinî unsurlarla mümkün olduğunun yeterince farkındadır. Bunun için ayet ve hadisler zikreder, fetvalar oluşturur ve Abdülhamid'in gayrimeşruluğunu ispatlamaya çalışır. Savunmacı bir yaklaşımla eskiden medeniyetin en ileri seviyesinde bulunan Osmanlı Devleti'nin eski günlerine dönmelerini Şeriat'ın tekrardan idame ettirilmesiyle mümkün gören Murad Bey, hem II. Meşrutiyet yıllarındaki hem de Modern Türkiye'deki İslam'a bağlı kalan aydınlara İslam'ın bu savunmacı kullanımını miras bırakmıştır (Durmaz, 2015, s. 102). En büyük ideali Halife aracılığıyla tüm Müslümanların yabancı boyunduruğundan kurtarılıp, büyük bir İslam imparatorluğu kurulmasıdır. Özellikle basın yoluyla mücadelesinde ilk İslamcı Jön Türklerden diyebileceğimiz Namık Kemal'in etkisinde kaldığını ve yazılarında onu taklit ettiğini görmekteyiz (Demireğer, 2008, s. 30). Jön Türklerin meşveret söylemini devam ettiren Murad Bey'de, Ali Süavi'nin ve N. Kemal'in vurguladıkları gibi bu usulü savunmuş, İskilipli Atıf, M. Akif, Bediüzzaman, İsmail Hakkı gibi kendisinden sonra gelen ya da dönemdaşı olan II. Meşrutiyet İslamcılarına da yazdıklarıyla örnek teşkil etmiştir (Durmaz, 2002, s. 96). İslam'ı bir dış ilişkiler kozu olarak kullanma tekliflerinde bir hayli beceri gösteren Murad Bey, İslam'ın teolojik taraflarını tahlil ettiği zaman Yeni Osmanlılardan bir hayli ayrılıyordu. Ayrıldığı nokta da Yeni Osmanlılar kadar din bilgisine sahip olmamasıydı. Yeni Osmanlılar da İslam umdelerinin Batı uygarlığıyla bağdaşabileceğini savunmuşlar, fakat bunu yaparken oldukça ince, İslami kültürlerinin zenginliğini gösteren sentezler yapmışlardı. Buna karşılık

Murad Bey'in İslami kavramları kullanmasında bir acemilik görüyoruz (Mardin, 2008, s. 122). Feroz Ahmed'e göre ise İslami kavramlar ile beraber Turancılık, Türkçülük fikirleri cemiyete Mizancı Murad Bey gibi Rusya Türklerinden sirayet etmiştir (1971, s. 223).

Murad Bey'in İslamcı olarak tanımlamış olsak bile Murad Bey'in çok yönlü bir siyasi görüşü vardır. Aslında Murad Bey bir gazeteci olarak her türlü alanda yazı yazmaya çalışmış, bazen İstanbul'un mimari sorunları bazen Osmanlı devletinin genel iktisadi yapısı hakkındaki görüşleri, bazen de sosyal çalışmacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi görüş olarak ılımlı reformlardan da yana tavır koymasını bilmiştir. *Mizan*'ın Kahire'de çıkan ilk sayısında anayasanın neden yürürlüğe girmesini gerektiğini gayet nazik bir şekilde, maddeler halinde anlatmıştır. *Mizan*'ın başka bir sayısında "Abdülhamit'e Çağrı" adlı yazısında Abdülhamit'in tahta çıktığından beri devletin düşüş içerisinde olduğundan bahsetmiş, Osmanlı devletinin topraklarının güvenlikten yoksun olduğunu bu yüzden insanların rahatça ticaret, tarım ve sanat faaliyetlerinden yoksun olduğunu yazmıştır. Çağrı da basın özgürlüğünün bulunmadığını, yargı düzeninin ve memurların adilce yargılanmadığından söz etmiştir (Petrisyan, 1974, s. 189). Bunun üzerine kendince çözümler getirmek için yüksek mevki sahiplerinden ve memleketin ileri gelenlerinden bir danışma meclisi oluşturma fikri ortaya atmıştır. Burada yine Murad Bey'in elitist, sınıfsal ve burjuva fikirlerinin yansımaları görmektedir. Murad Bey'in yayınlamış olduğu bir broşürde de anayasayı Müslüman ve Türk aklının bir ilerleme aracı olarak görmektedir (Petrisyan, 1974, s. 190). Ayrıca Mizancı Murad Bey'in iktisada yönelik fikirlerinde de Alman okulunun millici karakteri göze çarpmaktadır (Aydın, 2009, s. 957). Murad Bey'in fikirlerinde İslamcı alt yapı ile birlikte anayasal süreçlerin de önemli bir yer tuttuğunu görmektedir. Bir müddet fiilen aralarında bulunmasına, hatta liderliklerini bile yapmasına rağmen rejim meselesinde Jön Türklerden çok farklı düşünen Mizancı Murad bu konuda daha çok Yeni Osmanlılara yaklaşır. Mısır'da iken yayımladığı "Fırkamızın Hatt-ı Hareketi" başlıklı yirmi bir maddelik reform projesi onun diğer Jön Türklerden ayrılan taraflarını göstermektedir. Mizancı Murad, devlet yönetimi için ileri sürdüğü meşveret usulünün şeriatın gerektirdiği bir sistem olduğunu savunur. Ona göre devletin resmi ideolojisi Osmanlılık, kültürel anlamdaki ideolojisi de İttihat-ı İslam olmalıdır. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve coğrafi bütünlüğüne zarar vermeyecek milli bir politika izlenmesini isteyen Mizancı Murad, bunun için dış politikada muvazeneden yanadır (Uçman, 2001, *DİA*, s. 214-216). Murad Bey'in düşüncelerinin İttihat Terakki'nin çizgisine genel itibarıyla aykırıdır. Bununla birlikte, onun, esas düşüncelerinden vazgeçerek İttihat Terakki'nin başındaki subay ve askerî tıbbiyelilerin yönergelerine uygun davranıp yazı yazacağı anlaşılmıştır. A. Rıza'ya karşı başlıca itiraz, kendisinin İslami duyguları gözetmemesi bununla birlikte İslamiyet'i toplumsal bir bağ olarak da yararlı görüyordu ve bunu duyurmaktan çekinmemesiydi (Akşin, 1980, s. 26).

Murad Bey'in "Türk" kelimesine verdiği ağırlık ilk defa Yeni Osmanlıların yazılarında belirmiş-

tir. Onlar, Türk, Millet-i Osmaniye ve Millet-i İslamiye ifadelerini, aralarında kesin bir ayırım yapmadan kullanmışlardı. Fakat "Osmanlı" deyimini diğerlerine tercih ettikleri de anlaşılıyordu (Akşin, 1980, s. 118). Murad Bey'in fikirlerinin burada Jön Türkler tarafından ne kadar değer verildiği açılan tartışmalar sayesinde görmekteyiz.

Murad Bey'in fikirleri dönem dönem değişime uğrasa da o her zaman İttihad-ı Osmanî fike rini savunmuş ve fikirlerini alt yapıya oturtmadan açığa vurmamıştır. İnanıldığı fikirlerinde insanları etkilemek için örnekler vermiş bunları kanıtlamaya çalışmıştır. Yalnız Murad Bey'de elitist yönelimler görmekteyiz. Bu, Murad Bey için eksi hanesine yazılacak bir durumdur. Murad Bey'de köye ve halka yönelik tutumlara rağmen, Murad Bey'in asıl düşüncesi seçkin otorite kurulması yönündedir. Mizancı Murad Bey'de kendisinden önceki Yeni Osmanlılar gibi soyut bir halk kavramına dayanmaktadır. Halkın toplumsal sınıflarda somutlaştığını görmemektedir. Halkın modern müesseselere intibakını sağlama, onları ileride kurulacak bir parlamentoya iştirak etmeye hazırlamak için üst düzeydeki asker-sivil bürokratlardan seçilecek bir meclis kurulmasını öngörüyordu.

Mizan Gazetesi ve Siyasi Görüşleri

Murad Bey'in fikirlerini en iyi inceleyebileceğimiz yer şüphesiz çıkarmış olduğu *Mizan* gazetesidir. Ancak *Mizan* gazetesi Ahmet Mithat tarzı bir gazetecilik değil Namık Kemal tipinde siyasi ağırlıklı bir gazetecilik faaliyeti olmuştur (Emil, 2009, s. 193). Gazeteciliği siyasi emelleri için çıkarmış olduğunu söyleyebiliriz. Bu devir zaten gazetelerinin daha çok siyasi amaçla çıkarıldığı bir devir olmuştur. *Mizan* gazetesinin çıkarılmış olduğu yerlere göre içeriği ve üslubu değişmiştir, ancak her halükârda fikri bütünlüğünü koruyup tetkik ve muhakeme tarzı değişmemiştir (Emil, 2009, s. 195).

Mizan gazetesinin üç ayrı dönemi olmuştur: Birinci devresi; 21 Ağustos 1886-2 Kanun-u evvel 1890 İstanbul'da çıkmıştır. İkinci devresi; 21 Ocak 8-1896 Temmuz 1896, Kahire'de, 14 Kanun-u evvel 1896-3 Mayıs 1897; Paris'te, 10 Mayıs 1897-19 Temmuz 1897, Cenevre'de ve nihayet üçüncü devresi ise 25 Temmuz 1908-14 Mayıs 1909, İstanbul'da çıkmıştır (Karaoğlu, 2013, s. 192). Birol Emil'in tahliliyle, bu devirleri şöyle açıklayabiliriz; birinci devresi, soğukkanlı bir tahlilciliğin ve ağırbaşlı bir tenkidin hâkim olduğu safhadır ve Abdülhamit idaresiyle mutabakat içindedir. İkinci devresi, Jön Türk Murad Bey'in mücadele devresidir ki bu safhada, birinci devredeki o itidalli tahlil ve düşünce adamının yerini siyasi "mücahit", muayyen sosyal tabakaları harekete geçirmeğe çalışan, bazen kanlı ihtilale bile razı haşin bir tahrikçi, kalemine heyecan üslubunun hâkim olduğu bir ihtilalcı alır. Üçüncü devresinde II. Meşrutiyet'in ilanıyla başlayan İttihat ve Terakki iktidarı devridir ki, bu kısımda İttihat ve Terakki'nin üyeliği reddedilen küskün muhalifi sıfatıyla, tesiri 31 Mart'a kadar geçen hadiselerde rol oynar (Emil, 2009, s. 196). Murad Bey *Mizan* gazetesini haftalık olarak çıkarmıştır. *Mizan*'daki

genel stratejiyi şöyle açıklayabiliriz, Padişahı diğer gazeteler kadar hatta daha fazla övmek ve hükümeti de padişah adına eleştirmektir. Ancak Murad Bey'in tüm uğraşlarına hatta padişah ile bizzat görüşüp düşüncelerini padişaha aktarmasına rağmen, 1890 yılında *Mizan* kapatılmıştır (Çavdar, 2002, s. 61). Fakat *Mizan* gazetesi ile birlikte Murad Bey, fikirleri ve siyasi görüşü açısından yeni bir döneme girer. İlk defa 1886'da İstanbul'da çıkarılıp, Kahire, Paris ve Cenevre evrelerinden sonra tekrardan İstanbul'da 1909'da son sayısını veren *Mizan*, Murad Bey'in dönemin hem önde gelen düşünür ve eleştirmenlerinden olmasına vesile olmuş hem de II. Meşrutiyet sonrası idamdan kurtularak Rodos'a sürgüne gönderilmeye kadar ileri gidecek sürecin temel müsebbibi konumunda yer almıştır (Durmaz, 2015, s. 87).

Mizan gazetesi Murad Bey'e asıl ününü getirdiğini söyleyebiliriz. Öyle ki Murad Bey'in ismi *Mizan* gazetesi ile özdeşleşmiştir. Bu özdeşleşme elbette tesadüfi değildir zira kendisi gazete çıkarma teşebbüsünü "Meslek-i mahsusuma sülûküm" olarak vasıflandırarak hâkim eğiliminin gazetecilik olduğunu gösterir. Tıpkı Yeni Osmanlılar gibi gazeteyi genişlemiş bir mektep kürsüsü olarak gören Murad Bey, yönetenleri ve yönetilenleri, uyarma ve aydınlatma fikrini Mülkiye yıllarından sonra *Mizan* gazetesi ile birlikte daha da genişleteceğine gönülden inanmıştır. Hatıratında bu inancını "Mizan yalnız halkı değil, gayr-i mesul etrafı rezileye kurban olmuş bildiğim padişahı da ağâh edecek bir fanus-ı ziya-pâş olacaktı" cümlesiyle ifade eder. Halkın ya da padişahın genel olarak "aydınlatılmaya" ihtiyacı olduğuna, Dağıstan'a tatile gittiğinde kani olur. Dönüş yolunda uğradığı Trabzon'da Osmanlı gazetelerinin hadiseleri aktarma konusundaki yetersizlikleri, onu bir kez daha *Mizan*'ı çıkarmaya teşvik eder (Durmaz, 2015, s. 86).

Şerif Mardin, *Mizan*'ı açıklarken "Murad Bey'in çok çalkantılı ve tek doğrultuda olmayan bu düşün ve eylem çizgisinde önemli olan birkaç noktanın altını çizilmesini gerektiğini söyler." *Mizan*'ın Anadolu'ya ve halka dönük yapısına değinmekte fayda vardır. *Mizan*'ın bu eğiliminin Rusya'daki Narondik¹ akımlardan esinlendiğini kolaylıkla söyleyebiliriz. Murad Bey'in bu konuda çok şey bildiği ve Narondiklerin etkisi altında kaldığı bir gerçektir. *Mizan*'ın bu halka olan yönelişi kendisine olan ilgiyi artırdığını söyleyebiliriz. *Mizan* açısından ikinci önemli nokta Türkçülüğüdür. Bu da Murad Bey'in Dağıstan'daki özgürlükçü hareketlerin etkisinde kalmasından ileri gelen bir tutumdur. Bu davranışı politik çizgide değil, dildeki arınmada görmekteyiz. Çünkü 1880'lerde Türkçülük yapmanın tehlikeleri Türkçülüğün lingustik kisyeye girmesine ve lisanıyatın içinden siyaset yapılmasını mecburi kılmıştır (Mardin, 2008, s. 65). Görüldüğü gibi Yeni Osmanlılardan bu yana İslami düşünce ile yenilikçi düşünceleri birleştirme çabası, bir orta yol bulma çabası Murad Bey'de de vardır. Yeni Osmanlılarda gördüğümüz toplumsal antlaşma yaklaşımı Murad Bey'de daha realist bir çerçeve de yerie

1 19. yüzyılda altmışlar ve yetmişlerde Rus devrimci hareketi içinde ortaya çıkan küçük-burjuva narodizm eğiliminin yandaşıdır. Narodnikler otokrasinin kaldırılmasından ve toprağın köylüye verilmesinden yanaydılar.

ne oturmuştur. Murad Bey bu olayı şirketleşme olarak bize anlatmaya çalışmıştır. Onun bu yaklaşımı materyalist bir yaklaşım olarak ele alınır (Çavdar, 1999, s. 62).

Mizan'ın birinci sayısındaki sunuş yazısı derginin yönünün bazı unsurlarını ortaya koymuştur. O zamana kadar çıkmış olan gazetelerin yazılarının yalnız İstanbul halkına yöneltilmiş olduklarını ve taşra okurlarının ihmal edildiği belirtilir. *Mizan*'sa hem başkente ve hem de taşradaki okuyuculara sesleniyordu (Mardin, 2008, s. 114). Murad Bey'in taşraya karşı göstermiş olduğu bu ilgi Yeni Osmanlıların görüşlerinin bir sonucudur. Anlıyoruz ki Yeni Osmanlılara millet kavramını öğreten de Murad Bey'dir. Türk Köylüsü Murad Bey sayesinde ilgi görmeye başladığını söyleyebiliriz.

Mizan'ın ilk sayılarında konulardan bir tanesi, Avrupalıların Türkler hakkında kullandıkları "barbar" deyiminin yersizliğinin tahlilidir. Murad Bey'e göre bu deyim Avrupa basınında sık sık kullanılması Osmanlılarda bir Haçlı seferinin devamıyla karşı karşıya buldukları izlenimini yaratıyor ve böylece Batı'yla bağların kurulmasına engel oluyordu. Konu, daha sonra Jön Türkler zamanında da önemini yitirmeyen bir soruna işaret ediyordu: Kendini beğenmiş bir Avrupa'dan Batı medeniyetinin esaslarının nasıl alınacağı sorunudur (Mardin, 2008, s. 114). Murad Bey *Mizan* gazetesindeki makalelerinde genellikle ümitsizlik yapmamızı, siyasi hayatta meşverete önem verilmesi gerektiği ve Osmanlı birliğini sağlamanın, Osmanlıyı kurtaracağı fikirleri üzerinde duruyordu. Devlet işlerinin ilim ve akılla yönetilmesi gerektiğini söylüyordu (Aksoy, 2015, s. 208). Murad Bey gazetesinde bazen doğrudan doğruya siyasi olan değerlendirmeler de yapabiliyordu. Örneğin Bulgar mebuslarının "Hür kümet-i Seniye tarafından kabul edilmeleri lazım geldiğini" ve İngiltere hükümetinin "her yerden ziyade efkâr-ı umumiyenin teftiş ve tesiri altında bırakılmış" bulunduğunu söylüyordu (Mardin, 2008, s. 116).

Murad Bey *Mizan* gazetesinde sadece İslamcı düşüncelere yer vermemiştir. *Mizan*'da çıkan makalelerin birinde, *Mizan*'ın Osmanlılık ve İslam'ın yanı başında Türklüğe de değer verme çabası açık bir şekilde ortaya çıkıyor: "Saadet, bir Osmanlı gazetesidir. Osmanlı demek Türk demektir. Türk ve Osmanlı tabirleri ise kendilerine malik olanlarca 'Müslümanlığa' yabancı değildir. Cümlemiz için nihayet derecede muhterem olan şu üç unvanın altında tecessüm eden heyet-i mukaddese ye ait bilcümle umur ve hususu kalbinize pek yakın tuttuğumuz cihetle Saadet gazetesini dahi uzak tutmak istemeyiz. "Fakat Saadet refikimiz esasen iki renkli olup bahusus bu hafta renklerin ikisi de pek ziyade meydana çıkmış bulunuyor (Mardin, 2008, s. 117). Murad Bey'in tezlerini savunmak için İslam'a müracaati, İslam'ın değerine inanıp onu gerçekten Batı uygarlığıyla kaynaştırmaya çalışan birinin girişiminden çok, İslam'ı, kendi benliğini korumak üzere bir silah olarak kullanan birinin hareketiydi. Modern Türkiye'de İslam'a bağlı kalan aydınlar arasında İslam'ın bu şekilde kullanılışı bundan sonra gittikçe önem kazanacaktır.

Mizancı Murad Bey'in hemen hepsi gazete sayfalarında kalan makalelerinde devrine göre oldukça yeni ve modern sayılabilecek görüşlere sahip olduğu dikkat çekmektedir. Mizan bir haber gazetesi olmaktan ziyade fikir politikacılığı organı niteliğindedir. Burada gerek dış gerekse iç politika konusunda çok sayıda fikir yazısı yazmış, İç siyaset başlığı altında devlet, rejim meselesi, yöneticiler, iktisat, maliye, eğitim öğretim ve sanayi konuları ile fakirlere yardımdan fuhşun yasaklanmasına kadar dönemin hemen hemen bütün sosyal meselelerini ele almıştır (Uçman, 1999, s. 216-217). *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* adıyla kaleme aldığı tek romanında, yazılarında teorik biçimde ele sürdüğü fikirleri somut örneklerle ortaya koymuştur. Mizancı Murad Bey, bu eseriyle Türkiye'de ilk defa sosyal kalkınma ve ilerlemenin ilkokuldan başlamak suretiyle yukarıya doğru gerçekleştirilebileceği görüşünü ele almıştır (Emil, 2009, 256). Murad Bey son yıllarında hasta hâlinde dahi gündemi takip etmeyi sürdüürmüş, bir şeyler üretmek için çaba sarf etmiştir. "İki Münevverin Hasbihali" adlı bir hatıra notlarında bir zamanların ünlü Jön Türk lideri Murad Bey'in Avrupa'daki fikir hareketlerini nasıl günü gününe takip ettiğini ve bunlarla ilgili ne kadar dikkate değer tahlil ve değerlendirmeler yapabildiğini ortaya koymaktadır (Uçman, 1999, s. 217). Tarihçiliği ilmi olmaktan ziyade ideolojik olan Mizancı Murad Bey'in hatıraları ise hem kendisi hem içinde yaşadığı devir açısından önem taşımaktadır. "Devr-i Hamidi Asarı'da Türk kütüphanecilik tarihi bakımından dikkate değer bir eserdir (Uçman, 1999, s. 216).

Sonuç

Mizancı Murad Bey, Türk devrim tarihinde önemli bir yeri olan düşünceleriyle 1890'lar kuşağını etkileyen önemli bir kişidir. İstanbul'a geldikten sonra Mekteb-i Mülkiyede Tarih hocalığı yaparak, Meşveret isteyen gençleri etkilemiştir. 31 Mart olayından sonra izlediği tutum dolayısıyla suçlanmış, unutturulmak istenmiş de asker sivil birçok bürokratu etkilemiştir. Murad Bey'in kendi ifadesine göre, Yeni Osmanlılara her zaman ilgi duymuş ve onları desteklemiştir. Mizancı Murad Bey, Jön Türkleri ve İttihat ve Terakki Cemiyetini siyasal fikirleri bakımından etkileme konusunda oldukça önemli bir yere sahiptir. Mizancı Murad Bey'in ortaya koymuş olduğu fikir dünyasını özetlemeye çalışırsak, İslami karakter içerisinde, Türklüğü öne çıkaran, tüm İslamcı düşünürler gibi İttihad-i İslam vurgusunu Osmanlı devletinin kanatları altında gerçekleştirmek isteyen ana düşünce yapısına sahiptir. İmparatorluğu kurtarma düşüncesi zihninde hâkimdir. Yıldız sarayının bürokrasisini eleştirir. Osmanlı toplumunu ilerlemesi için her konuda yazı yazmaya çalışmıştır. Osmanlı padişahını merkeze koyup dünyayı onun çevresi etrafında düşünmeye çalışır. Osmanlı Devleti'nin bir Anayasa ile yürütülmesi gerektiğini savunsa da yönetimdeki insanların elitist çevreden olması gerektiğine inanır. Muhalif yapısını Jön Türklerden ayrı tutmaya çalışsa da yine Jön Türklerle beraber anılmıştır. Mizancı Murad Bey Abdülhamit rejimine de İttihat ve Terakki rejimine de hem sempati duymuş hem karşı çıkmıştır. Bu yaklaşımını da her zaman savunmuştur. İmpa-

ratorluğun kurtulması için İslamcılık, milliyetçilik, gibi fikirleri bir potada eritmeye çalışmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti ondan çok şey öğrenmiştir. Ancak cemiyete kendini sevdirememiş, bir türlü kafasında tasarladığı Osmanlı düşünce seviyesini gerçekleştirememiştir. Cemiyet ondan ve diğer Jön Türklerin önde gelenlerinden öğrendiği İslamcılık, Turancılık, Milliyetçilik gibi siyasi fikirlerini icraatlarına yansıtmıştır. Bu bakımdan denilebilir ki aslında İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetiminde bulunduğu 1908-1914 seneleri içerisinde Mizancı Murad Bey'in fikirlerinden etkilenmiş ve bu etkilenmeyi somut olarak görebilmekteyiz.

Kaynakça

- Abdullah, F. (1952). Mizancı Mehmed Murad Bey. *Tarih Dergisi*, c. 2, s. 4, 31.
- Aksoy, A. Şerif. (2015). *İttihat ve terakki Enver Paşa*. İstanbul: Nokta Kitap.
- Akşin, S. (1998). *Jön Türkler ve İttihat Terakki*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Akşin, S. (2008). *Türkiye tarihi*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Aydın, S. (2009). Türk düşüncesinde Alman etkisi. *Modern Türkiye'de siyasi düşünce*. İstanbul: İletişim Yayınları, c. 9.
- Çavdar, T. (1999). *Türkiye'nin demokrasi tarihi, 1895-1950*. İstanbul: Imge Kitabevi.
- Demireğer, M. (2008). "Osmanlı'da basın hareketleri". Erişim tarihi: 15.03.2017, <http://www.yenimakale.com/osmanlida-basin-hareketleri.html>.
- Durmaz, İ. (2015). "Osmanlılık ve İslamcılık arasında bir düşünür; Mizancı Murad Bey ve siyasi görüşleri". Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Uludağ Üniversitesi.
- Emil, B. (2009). *Son dönem Osmanlı aydını Mizancı Murad Bey*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Hanioğlu, M. Ş. (1999). *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hanioğlu, M. Ş. (2001). "Jön Türkler". *DİA*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karaoğlu, Ö. (2013). "Osmanlı iktisat ve öaliyesinde yerli bir yaklaşım örneği 'Mizan gazetesi". *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt: VIII (II), s. 192.
- Küçükkılınç, İ. (2001). *Jön Türkler ve Kemalizm kısıcında İttihatçılık*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mardin, Ş. (2008). *Jön Türklerin siyasi fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Petrosyan, Y. A. (1974). *Sovyet gözüyle Jön Türkler*. Çev. Beyhan ve Hacıhasanoğlu. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- UÇMAN, A. (1999). Mizancı Murad'ın Yeni Eseri 'İki Münevverin Hasbıhali', İlmî Araştırmalar Dergisi, İstanbul, s,217.
- UÇMAN, A. "Mizancı Murad Bey", D. İ. A,1988.
- YILDIZ, E. (2015). Osmanlı Devletinde Bir Dünya Tarihi Deneyimi: Mizancı Mehmed Murad Ve Tarih-i Umumisi, *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, C.2(4), S.112-130.